

Оригинални научни рад
УДК: 321.17:929 ДУШАН, СРПСКИ ЦАР
94(495.02)"13"
DOI: 10.5937/zrffp52-36444

ЦАРИГРАД У ЦАРСКОЈ ИДЕОЛОГИЈИ СТЕФАНА ДУШАНА

Војислав Д. ПЕЈУШКОВИЋ¹
Универзитет у Београду
Филозофски факултет

¹ v.pejuskovic@gmail.com

Рад примљен: 19. 6. 2021.

Рад прихваћен: 30. 6. 2022.

ЦАРИГРАД У ЦАРСКОЈ ИДЕОЛОГИЈИ СТЕФАНА ДУШАНА

Кључне речи:

Цариград;
Стефан Душан;
Кантакузини;
Палеолози;
Србија;
Византија;
идеологија.

Сажетак. Вишедеценијско ширење српске државе започето владавином краља Стефана Уроша II Милутина (1282–1321), доцније настављено војно-дипломатском вештином његовог унука краља и цара Стефана Душана (1331–1355), увело је Србију у оквире царства средњовековних Римљана. У таквом историјском вртлогу некадашњи „гост“ Цариграда и царског дома успео је да пољуља темеље идеолошке концепције балканских припадника „византијског комонвелта“, пре свега сопственим уздизањем на царску величину као и изразитим мешањем у унутар-империјалне међусобице двеју завађених ромејских породица, Кантакузина и Палеолога, који је за циљ неупитно имао трајно слабљење Царства на Босфору. Управо такав след догађаја довео је српског владара у позицију да активно планира напад на Константинопољ средином XIV века, уједно тиме конкретизујући аспекте сопствене идеолошке перцепције и значења Новог Рима у измењеним околностима новонасталог српског историјског блеска, чиме смо и маркирали наслов рада.

Када је у пролеће 1342. године неочекивани гост огледан у лику, за савременике најспособнијег Ромеја средине XIV века, Јована Кантакузина, крочио на тло српског краљевства, у енергичном духу Стефана Душана посејана је, може се рећи, клица развоја идеологије римства виђена кроз призму царевања круном Константина Великог (свакако, више о посети Јована Кантакузина краљу Стефану Душану и потоњим преговорима уп. Sant. II, 1831, стр. 255–256; ВИИНЈ VI, 1986, стр. 226–240, 374–407). У времену сарадње са будућим царем Јованом VI (1347–1354) српски краљ је започео рапидни продор на југ који је окончан изласком српске државе на обале Коринтског залива (ИСН I, 1994, стр. 524–541). Управо нам детаљан опис преговора, као и њихов епилог, између двојице владара исписан пером самог цара али и његовог савременика Нићифора Григоре, међу редовима открива пораст амбиција краља Душана. Споразум склопљен уз обострану заклетву у Паунима лета 1342. године подразумевао је војну помоћ краљевских трупа византијском претенденту уз препуштање одређених ромејских градова Србима (Ферјанчић и Ђирковић, 2005, стр. 107–112). Научници су склонили да одговор на питање о територијалним уступцима Србији потраже код, за конкретан случај знатно објективнијег, Нићифора Григоре. Ромејски полихистор наводи да је договор на Сврчинском језеру подразумевао да:

„међусобно један другом неће бити на сметњи за било какав успех који би их међусобно раздвојио, него да ће увек остати у ненарушливим међама вечног пријатељства. И да дозволе Византинцима подложним градовима да увек приђу коме би хтели, било споразумом било опсадом једног или другог и да један другом не буде на сметњи“ (ВИИНЈ VI, 1986, стр. 247).

Уз то, Григора дописује: „Тако се невољно покри ћутањем овај сасвим непожељан догађај“ (ВИИНЈ VI, 1986, стр. 247), тиме несвесно дајући за право Кантакузину да наменски изостави овакве одредбе Паунског споразума, с обзиром на то да је цар-писац дело ромејског полихистора имао покрај себе у времену писања својих мемоара. Као и у случају потоње

понуђе царице Ане Савојске, у току преговора са Јованом Кантакузином, српски краљ је затражио да му као накнаду за помоћ у борби за престо Јован Кантакузин преда све градове западно од Хриштопоља, што је византијски претендент одбио. Управо у овом захтеву се може прозрети амбиција Стефана Душана да, одузимајући ромејској држави замашна пространства на Балкану, њу осуди на судбину посматрача сопствених историјских прилика неупитно везану за даље освајачке планове српског владара који се, извесно, не би завршили код хриштопољских кланаца. Након почетних успеха савезника, свесни да их међусобна сарадња све више ограничава, долази до раскида између краља Стефана и ромејског претендента који је након заузимања стратешки важног града Верије и тесалског признавања његових царских амбиција стекао чврст ослонац у самом Царству (Nicol, 1996, стр. 65–68).

Од времена после разлаза са Јованом Кантакузином до освајања Сера крајем 1345. године, уочљиве су промене у терминима Душанових повеља. „Господин грчким земљама“ и „честник Грком“ (Кораћ, 1984, стр. 141–165; Oikonomides, 1996, стр. 124; Вујошевић, 2004, стр. 45–70) у току двогодишњег периода сарадње са цариградским регентством за многе је представљао помирљив принцип у Душановој идеологији који ни по чему није најављивао потенцијалну замисао српског краља да се на зидинама Теодосија II завиоре заставе Немањиних наследника, али се може сматрати да је управо у тим тренуцима започет развој такве идеје (Порчић, 2017, стр. 207–258). Средином 1342. године царица-мајка Ана Савојска нудила је споразум којим је српски престолонаследник Урош требало бити ожењен њеном ћерком, сестром владајућег цара Јована V, али и „потврду о власти“, упућену Стефану Душану, над градовима западно од Хриштопоља (ВИИНЈ VI, 1986, стр. 239; Ферјанчић и Ћирковић, 2005, стр. 113–115; Пириватрић, 2007, стр. 383). Нићифор Григора у својој *Ромејској историји* пише да су припадници цариградског регентства:

„Слали доиста јавно посланике да најаве шта треба и о сродству и о два поднета предлога у погледу цара (Јована Кантакузина) и понудили су да може да бира један од њих (предлога): или да га (Јована Кантакузина) бесумње везаног живог преда, или да ништа не оклевајући његову главу отсечену од тела што брже пошаље у Визант; наима, одмах затим ће стићи и кћи царице (Ане Савојске) као невеста за његово (Душаново дете), као још и писана потврда о власти над земљама и градовима до Хриштопоља. Тако ће му настати једна непрекинута држава од Далмације и Илирика и оно што према истоку дотиче обале Јонског Мора до Филипа и Хриштопоља“ (ВИИНЈ VI, 1986, стр. 238).

Са друге стране, цар-писац наводи да је Ана Савојска у два наврата слала посланство краљу Стефану. Прво од њих поклапа се са временским

оквиром посланства описаног у Григорином делу, с обзиром на то да је, по Кантакузину, царица-мајка сазнала за његов план о повратку у Дидимотику и тада изабрала Георгија Луку, познатог посланика цариградских власти који је служио цара Андроника III у грађанском рату, али и био упућиван на захтев мајке цара Јована V како на Душанов тако и на двор смирнског емира Умура и солунског митрополита Макарија. Кантакузин наводи:

„Обећала је да ће му (Краљу) предати градове о којима се год буду споразумели ако јој пошаље везаног Кантакузина. Овај (Краљ) прекори посланике и јавно одбије, изјављујући да такав злочин не би учинио не само за мали број градова него ни за читаву државу Ромеја, па их отпреми необављена посла. Они пођоше у Визант и мало касније се поново врате. Краљ је причао да су приликом другог посланства били спремни да предају све градове западно од Христопоља осим Солуна, па чак и ако не жели да преда цара Кантакузина, него само да га држи заточеног у тамници“ (ВИИНЈ VI, 1986, стр. 417).

Цариградском регентству било је целисходније да трећину Царства преда српском краљу не би ли тако „побуњеника“ огледаног у личности Јована Кантакузина онемогућило да их заузме и тиме стави тачку на питање победника у ромејском грађанском рату. Уз то, цариградско регентство је очигледно било свесно Душанове жеље за градовима лоцираним западно од Христопоља, с обзиром на то да их је српски краљ тражио од византијског претендента као услов учешћа на његовој страни у грађанском рату. „Потврда власти“ додатно би учврстила Душанов положај, дајући тиме легитимитет српским освајањима. Поред тога, значајна потврда истинитости Григориног пера је и документ из сената Републике светог Марка, датован у 4. септембар 1343. године, којим Млечани одлучују да српском краљу честитају на веридби сина Уроша са сестром цара Јована V, чиме потенцијални брак, а тиме и савез Цариграда и Србије добија на тежини (ВИИНЈ VI, 1986, стр. 239). Византинци су, примарно подгревајући амбиције српског краља, како брачним тако и територијалним обећањима, а потом и показујући сопствену слабост, Стефана Душана увели у своје Царство. Стога и не чуди његово проглашење за цара Срба и Ромеја, потпуно следећи римска начела у уздицању на царску величину, око почетка децембра 1345. године у Серу (ИСН I, 1994, стр. 523; Oikonomides, 1996, стр. 125).

Вођен потпуно новом, царском идеологијом, Стефан Душан се може посматрати као још један од владара који су понесени сопственим војним успесима, како против истинског Римског царства тако и против носилаца власти у бившим областима које је империја заузимала, одлучили да понесу звање автократора средњовековних Римљана. Први у низу био је свакако Карло Велики, који је на Божић 800. године крунисан у Риму за цара, чиме

је први пут нарушен светски поредак у ком је ромејски цар био једини носилац империјалног континуитета започетог владавином Октавијана Августа (Острогорски, V, 1970, стр. 268–270). Жеља франачког цара да добије византијско признање, на својствен начин сведочи о несигурности правног чина Карловог уздицања, иако се правдао упражњеношћу престола у Константинопољу, с обзиром на то да се на њему налазила иконофилска царица Ирина (Острогорски, 1998, стр. 190–192). Искрпљена вековном иконокластичком борбом, Византија је била принуђена да Ахенским споразумом 812. године призна царске претензије Карлу Великом, али сведене на титулу василевса Франака. Иако ослабљена, ромејска држава је прерогатив автократора Римљана и даље чувала за сопственог владара, у том времену Михаила I Рангабеа (811–813). Један век доцније, бугарски владар Симеон такође је понео царску титулу уз својеврстан преседан. С обзиром на то да је одрастао у Константиновом граду, Симеон је, као и Византинци, био свестан могућности постојања искључиво једног Римског царства, те је 913. године успео да од Ромеја изнуди крунисање, премда ван Свете Софије (Острогорски, 1998, стр. 257). Испред зидина Теодосија II из руку патријарха Николе I Мистика бугарски владар је примио царску круну, као и њено ромејско признавање, али су је Византинци доцније оспорили. Симеоновом сину Петру, на сличан начин као и у случају Карла Великог, Ромејско царство је признало титулу василевса ограничену искључиво на етнос Бугара (Острогорски, V, 1970, стр. 270). Као и Стефан Душан неколико векова доцније и владари Првог и Другог бугарског царства су неретко у потпису уз титулу цара Бугара додавали и етнос Грка, који су свакако били синоним за Римљане, потврђујући тиме идеологију универзализма али и живу идеју римства која је на Балкану постајала све присутнија како је Царство сужавано у оквиру зидина свог града на Босфору, где је и угушено 1453. године. Душаново присвајање титуле цара Срба, али и Грка, односно Римљана, стога није представљало преседан у средњовековној историји (Динић, 1951, стр. 87–90). Поред наведеног, у посебној повељи издатој уз Законик 1349. године цар себе не разликује у односу на византијске василевсе (Максимовић, 1999/2000, стр. 224). Почевши од Константина Великог па све до године у којој је издат Законик за Душана, сви владари Римљана су „пређашњи православни цареви“, истовремено се изједначавајући са царем у Цариграду (Радојчић, 1960, стр. 83–86, 142–162; Марјановић-Душанић, 1997, стр. 90–92; Максимовић, 2008, стр. 135). Само крунисање српског владара на Васкрс 1346. године подигло је узбуну у табору Јована Кантакузина те се његово крунисање у Једрену маја исте године може тумачити као одговор на српску претњу римском трону у Цариграду. У духу изреченог, склони смо да наведемо постојање могућности да је српски цар Стефан Душан, слично првом бугарском цару, четири века раније, освајањем римских територија и жељом за заменом

миленијумске империје, што нужно није значило и њено потпуно рушење већ заправо продужетак, обнову и спас од исламског мача који је већ покорио ромејску Малу Азију, себе у годинама припремања војног похода на Цариград, могао сматрати и царем Римљана, с обзиром на то да се по Григори прогласио за цара Римљана (βασιλέα Ῥωμαίων ἑαυτὸν ἀνηγόρευσε), као и по Кантакузину (βασιλέα ἑαυτὸν ἀνηγόρευε Ῥωμαίων καὶ Τριβαλῶν) (више о интерпретацији речи Грк у српским изворима уп. Максимовић, 1999/2000, стр. 219). У прилог царевим амбицијама да легализује свој положај евентуалним освајањем Цариграда иде и коришћење менологема, јединственог прерогатива византијских василевса, али и сопственог идентификовања са Константином Великим, чиме је српско-ромејски владар назначаво правце својих наредних потеза и крајњих циљева (Oikonomides, 1996, стр. 121–128; Ćirković, 1996, стр. 112).

Душанова молба за уступањем млетачке флоте засигурно је разоткривала владарима града у лагуни претензије српског цара у погледу византијске престонице. Василевс Срба и Ромеја је гордо писао Венецији да је он „господар готово целога Царства Ромејског“ (Ljubić, II, стр. 278; Острогорски, 1998, стр. 488), што је неупитно усмеравало даље планове Стефана Душана. Ранији изданци Епирске деспотовине били су предмет понуда венецијанским властима које је 1350. године Михаило Бућа изнео пред Млетке. Заузевши ове простране пределе, Душан је желео да их размени за поморску подршку при опсади Цариграда, а уколико би га Република светог Марка одбила, био је рад да им понуди тада ђеновљанску колонију на Босфору – Перу (Динић, 1958, стр. 14). Ипак, млетачким интересима је више погодовала слаба царска власт у Константинопољу од неупоредиво снажније Душанове Србије, те до савеза није дошло (Ljubić, III, 1872, стр. 174–179; ИСН I, 1994, стр. 544; Ćirković, 1996, стр. 118). Трговински споразуми, као и контрола виталних мореуза, неминовно су пратили и надзор над римским василевсима Цариграда, што свакако не би био случај са српским царем уколико би он у Новом Риму пронашао своју нову престоницу. Стефан Душан је, такође, упутио посланство османском емиру Орхану нудећи руку своје кћери једном од синова владара државе у спону, о чему сведочи Нићифор Григора, наводећи:

„Мало пре тога владар Трибала послао је посланство, тражећи да брачном заједницом повеже своју кћер са једним од синова Орхана, да би пошто родбинска веза учврсти међусобне споразуме, већа сигурност била пружена трибалској земљи. Јер, тако се овај варварин Орхан уздигао снагом, да је не само слободно пљачкао Македонију и Тракију и у Тракији Ромеје и Мизе (Бугаре), него је дуго и Трибалима задавао велики страх, шаљући на њихову земљу непријатељску војску и кад год би хтео одатле довлачећи велики плен. Варварин, примивши радосно

ово посланство, послао је потврду уговора као и посланике да потврде брак. Пошто је њима, када су се враћали са трибалским посланицима и великим даровима негде око пролаза Родоса заседу поставио зет царев по кћери, син грофа (Κόντου) који је некада владао Етолцима и Акарнацима њихове дарове је на најдрскији начин запленио, једне од посланика је брзо убио а друге је живе заробио“ (ВИИНЈ VI, 1986, стр. 279–280).

С обзиром на временску корелацију слања два посланства, Османлијама и Млечанима, постоји могућност да је цар Стефан желео да додатно повећа број војника који би журишали на зидине Теодосија II попуњавањем својих редова османским ратницима. У прилог таквој теорији иде и захлађење односа између Орхана и Кантакузина, чиме је српски цар добио могућег савезника. Уз то је свакако могућа помисао да је друга значајна италијанска поморска сила, такође противна одсуству Палеолога са престола у Влахерни, Ђенова, била заинтересована за учешће у таквом подухвату, уколико би Османлије заједно са Србима стале под Константинов град. Са друге стране, управо је византијски цар Јован VI Кантакузин упутио посланство свом зету Орхану не би ли га замолио да не ступа ни у какве савезничке релације са Ђеновљанима који су уништењем римског бродовља потопили последњи покушај да Ромејско царство поврати превласт у сопственим водама (Острогорски, 1998, стр. 490–492). Поред наведеног, постоји могућност да је цар Срба и Ромеја желео да брачним везама између Немањића и Османлија потоње ампутира из спектра вечитих савезника Јована VI Кантакузина, који је користио готово сваку прилику да се ослони на војску Орхановог емирата (Nicol, 1996, стр. 84–113). Свакако, с обзиром на то да је српско посланство упућено Орхану датирано у 1351. годину, у времену ђеновљанско-ромејског рата, српско-османски савез уз учешће Ђенове деловао би као евидентно сврсисходан за све стране, иако за такве преговоре са наведеном поморском републиком и могућност заједничке акције не постоји упориште у изворима; стога је и претпоставка изложена као једна од Душанових опција при могућем нападу на Цариград. Јасно је да Стефан Душан пре битке код Дидимотике наредне године није био нарочито забринут напредовањем Османских Турака, супротно исказима Нићифора Григоре, будући да му је једини сукоб са њима био код Стефанијане 1344. године (ВИИНЈ VI, 1986, стр. 458–460). Цар Срба и Ромеја је засигурно желео да искористи Османлије у борби против Византије, а знање да чврсти зидови Новог Јерусалима изискују велике војне снаге, подршка емира Орхана, заједно са јаком потпором на Босфору, било млетачком, мада природно очекиванијом, ђеновљанском, извесно би однела превагу у борби за Цариград. Ипак, до савеза између

Турака и Срба није дошло, јер је по речима ученог Григоре посланство у повратку нападнуто (ВИИНЈ VI, 1986, стр. 278–280).

Потребно је такође скренути пажњу на то да се управо у периоду Кантакузиновог рата са Ђеновљанима у прве две године педесетих година XIV века одигравају све битније дипломатске активности цара Стефана Душана (Радић, 1993, стр. 205–208). Иако не постоје докази да је василевс Србије и Романије слао посланство другој по јачини италијанској поморској републици, није немогуће претпоставити да је нешто слично било у мислима српско-ромејског василевса, с обзиром на чињеницу да је у поменутом двогодишњем периоду он окупљао готово све противнике свог бившег пријатеља Јована Кантакузина. Управо је лета 1351. године Душан водио преговоре са царем Јованом V Палеологом, желећи да га подстакне на побуну против свог таста, о чему нам сведоче и Нићифор Григора и сам цар-писац (Радић, 1993, стр. 210–212). Григора пише:

„Одиста после неког времена Краљу Србије, који се наметао и претио да ће му (Јовану V Палеологу) приредити највеће невоље ако се браком ради сродства не повеже пријатељством са њиме који је врло моћан и који може да му у недаћама буде користан савезник, послао је после дугог чекања (Јован V Палеолог) сагласност о томе и одлучено је од обојице да ће Палеолог дати, ако буде угодно, као јемства своју супругу Јелену због завера из њеног рода, а да ће довести свастику Краљеву, која је још била млада а и сестра владара Миза (Бугара) Александра“ (ВИИНЈ VI, 1986, стр. 281).

Са друге стране, Јован Кантакузин наводи:

„А стигавши тамо, затече већ јако распламсан рат (јер сви уговори са Краљем били су утаначени, према којима је он требало да у борби помогне младом цару) и сам Краљ је лично са супругом логоровао близу Солуна, заједнички подстичући међусобни рат Ромеја. Јер, бесумње њима који су се бојали цара Кантакузина, учинило се то корисно, те су указивали велике почести младом цару, хотећи да га тиме убеде како га воле и како су забринути за њега који је неправду трпео“ (ВИИНЈ VI, 1986, стр. 550).

Један од показатеља успеха у преговорима за Стефана Душана свакако је била повеља цара Јована V Палеолога српском светогорском манастиру Хиландару из јула 1351. године у којој га он саопштава да је златопечатно слово настало по молби *иреузвишеної цара Србије и вољеної сїрица царсїва ми іосїодина Сїефана* (Korablev & Petit, 1915, стр. 292–294). Поред очигледног признања царске титуле Стефану Душану, иако ограничenu искључиво на Србију без помена Романије, односно римске земље, пре свега због могућег угрожавања сопствене царске идеологије и

легитимитета, Јован V Палеолог потврђује поседе Хиландару који су се налазили на српској територији, тиме неупитно признајући српска освајања византијских земаља (Динић, 1951, стр. 97–98). Поред тога, уколико пажљивим ишчитавањем тумачимо дело Нићифора Григоре, с обзиром на то да Кантакузин о њему не пише, византијски полихистор сведочи о преговорима о браку између свастике Стефана Душана и Јована V, чиме би савез био потпуно учвршћен (ВИИНЈ VI, 1986, стр. 281–283). Јованова жена Јелена Кантакузин требало је да као талац буде упућена у Србију, док би Теодора Бугарска требало да се уда за законитог цара из династије Палеолога. Са Јованом V на својој страни, уз очекивану подршку Османлија и Бугара на копну и неке од италијанских република на мору, Константинопољ би извесно дочекао смену на престолу. Чак и да је та смена подразумевала повратак Палеолога у Влахерну, територијалне компензације цару Стефану Душану, као и изнуреност византијских снага, које су се доцније свакако и десиле, оставиле би простора василевсу Србије и Романије да убере зреле плодове свог дипломатског умећа.

Ипак, сазнање Јована Кантакузина о преговорима Стефана Душана како са Млечанима тако и са османским Турцима засигурно је открило планове српског цара по питању освајања византијске престонице, било за себе или за Јована V. У тим тренуцима, око 1350. године, васељенски патријарх Калист је, свакако по налогу цара Јована Кантакузина, отлучио, а вероватно и анатемисао, владара Србије и Романије, као и читаву српску цркву (Радић, 1993, стр. 202; Максимовић, 2007, стр. 376; Марјановић, 2018, стр. 91–125).² Склони смо тумачењу да је Кантакузин тиме желео да дестабилизује позиције Стефана Душана, у чему је делимично и успео. Већ је 1352. године целокупна коалиција против Јована Кантакузина пропала, с обзиром на то да су Ђеновљани закључили мир са царем у Цариграду, док су Османлије стале на његову страну у бици код Дидимотике исте године (ВИИНЈ VI, 1986, стр. 288–289).

Уз то, и сама година као и место смрти српско-ромејског цара Стефана Душана остављају простора за отварање нових питања. Узећемо у науци већ свакако потврђен датум Душанове смрти од 20. децембра 1355. године, који је пронађен у више кратких хроника како домаће тако и стране провинијенције, али нам је остала нејасна локација на којој се цар налазио у тренутку смрти. Поред претпоставки о упокојењу у близини манастира Светих Архангела код Призрена, с обзиром на то да је сам Душан управо ту сахрањен, постоје и могућности да је умро у Тракији. Мавро Орбин наводи да је умро у месту Дјаволотопи у Романији, уз белешку да „неки

² У науци је и даље отворено питање анатеме бачене на српског владара и српску цркву. Свакако снага отлучења цариградског патријарха имала је паралишуће политичко и духовно дејство.

веле да га је смрт задесила у Неродимљу“ (Орбин, 1968, стр. 42). Са друге стране, Јаков Лукарчевић погрешно наводи да је умро 18. децембра 1356. године, али поред тога сведочи да се то десило у месту Диаполи у Тракији (Ферјанчић и Ђирковић, 2005, стр. 308). Поред наведеног, вредна је пажње и повеља царице Ане Савојске из 1355. године по којој постоји могућност да је пред крај владавине Стефана Душана дошло до новог сукоба између Србије и Византије. Наредба мајке владајућег цара о оправци солунских зидина, односно отварању нове капије, може сведочити о томе да је Душан имао намеру да отпочне последњи напад на Византију, уколико га тада већ и није отпочео, с обзиром на то да је Солун био у опасности једино од српских трупа (Баришић, 1971, стр. 181; Ферјанчић и Ђирковић, 2005, стр. 308). У случају да је Стефан Душан кренуо у нова освајања византијских градова крајем 1355. године Константинопољ је свакако био једна од главних мета. Повлачење Јована Кантакузина са власти 1354. године и њено потпуно преузимање од стране Јована V делује да није ублажило Душанову жељу за потврдом римства своје царске титуле, без обзира на савезништво са сином Ане Савојске. Без Цариграда, који је једини могао да спасе од Турака и анемичних погледа на сопствени пропадајући свет чија је престоница био, српски цар се није могао са пуним легитимитетом називати и римским, иако је то свакако био, како у својим тако и у туђим очима.

Извори

- Византијски извори за историју народа Југославије* (ВИИНЈ), том VI, ур. Ф. Баришић и Б. Ферјанчић (1986). Београд: Поседна издања Византолошког института САНУ.
- Вујошевић, Ж. (2004). Хрисовуља краља Стефана Душана манастиру Св. Петра и Павла на Лиму. *Сѣтари српски архив*, 3, 45–69.
- Орбин, М. (1968). *Краљевство Словена* (превео са италијанског Ж. Шундрица). Београд: Српска књижевна задруга.
- Порчић, Н. (2017). *Документи српских средњовековних владара у Дубровачким збиркама – года Немањића*. Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Радојчић, Н. (1960). *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1351*. Београд: Научно дело.
- Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum II*, ed. L. Schopeni (1831). Bonnae: Impensis Ed. Weberi.
- Korablev, V. & Petit, R. P. L. (1915). *Actes de Chilandar. Deuxième partie: Actes slaves*. Византијски временник 19, Санктпетербург: Императорская Академия наук.
- Ljubić, Š. (1870). *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike*, knj. 2: *Od godine 1336. do 1347*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.

Ljubić, Š. (1872). *Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i Mletačke republike*, knj. 3: *Od godine 1347. do 1358*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.

Литература

- Баришић, Ф. (1971). Повеље византијских царица. *Зборник радова Византјолошкој инстјијуија*, 13, 143–202.
- Динић, М. (1951). Душанова царска титула у очима савременика. У: Н. Радојчић (ур.), *Зборник у частј шестје стјојодишњице Законика цара Душана (87–118)*. Београд: САНУ.
- Динић, М. (1958). Српска владарска титула за време царства. *Зборник радова Византјолошкој инстјијуија*, 5, 9–19.
- Истјорија срјској народа* (ИСН), књ. 1: *Од најстјаријих времена до Маричке бијке (1371)*, ур. С. Ђирковић (1994). Београд: Српска књижевна задруга.
- Кораћ, Д. (1984). Повеља краља Стефана Душана манастиру Свете Богородице у Тетову: прилог српској дипломатици и сфрагистици. *Зборник радова Византјолошкој инстјијуија*, 23, 141–165.
- Максимовић, Љ. (1999/2000). Значење речи Грк и Јелин у српским средњовековним изворима. *Зборник радова Византјолошкој инстјијуија*, 38, 215–227.
- Максимовић, Љ. (2007). Србија и идеја универзалног царства. *Зборник радова Византјолошкој инстјијуија*, 44, 371–379.
- Максимовић, Љ. (2008). *Византјјски светј и Срби*. Београд: Истјоријски институт.
- Марјановић, Д. (2018). *Византјјски светј и срјска црква у 13. и 14. веку*. Нови Сад: Mediterran Publishing.
- Марјановић-Душанић, С. (1997). *Владарска идеологија Немањића*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Острогорски, Г. (1970). *Сабрана дела, књија V*. Београд: Просвета.
- Острогорски, Г. (1998). *Истјорија Византјије*. Београд: Народна књига Алфа.
- Пириватрић, С. (2007). Улазак Стефана Душана у Царство. *Зборник радова Византјолошкој инстјијуија*, 44, 381–409.
- Радић, Р. (1993). *Време Јована V Палеолоја (1332–1391)*. Београд: Византолошки институт САНУ.
- Ферјанчић, Б. и Ђирковић, С. (2005). *Стефан Душан – краљ и цар, 1331–1355*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ćirković, S. (1996). Between Kingdom and Empire: Dušan's State 1346–1355 Reconsidered. In: *Byzantium and Serbia in XIV Century* (110–121). Athens: ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ.
- Nicol, D. (1996). *The Reluctant Emperor, A Biography of John Cantacuzene: Byzantine Emperor and Monk c. 1295–1383*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oikonomides, N. (1996). Emperor of the Romans – Emperor of Romania. In: *Byzantium and Serbia in XIV Century* (121–129). Athens: ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ.

Vojislav D. PEJUŠKOVIĆ

University of Belgrade
Faculty of Philosophy

Constantinople in Imperial Ideology of Stefan Dušan

Summary

The centuries-old expansion of the Serbian state at the expense of Byzantium received its epilogue with the rule of Stefan Dušan. The Serbian king managed to use the opportunity provided by the Roman civil war of 1341–1347, manoeuvring between two warring houses, Kantakouzenos and Palaiologos. It was the weakening of both Byzantium and Bulgaria that gave him the opportunity to, by crowning himself emperor of the Serbs and Romans, plan a possible attack on Constantinople, which would absolutely justify the title he had held since 1345. Byzantine sources testify in their own way about Dušan's negotiations with the Ottomans, Venice and others and the gathering of the coalition against the winner of the civil war—John Kantakouzenos, whose revitalization of Constantinople-controlled territory stood in the way of the Serbian-Roman ruler's imperial ambitions. The testimonies of Nicephorus Gregoras, the emperor-writer himself, as well as the documentary material, led us to the conclusion that Stefan Dušan planned an extensive action directed towards the walls of Theodosius II. Taking into account the data on the order of Empress Anna of Savoy to renew the Thessaloniki fortification elements from 1355/56, it speaks of a possible general attack by the Serbian army. In addition to the above, the place of the emperor's death, which can still be debated in science, leaves room for various premises since two Ragusian historians wrote that Dušan died in Thrace—in Byzantine territory.

Keywords: Constantinople; Stefan Dušan; Kantakouzenos; Palaiologos; Serbia; Byzantium; ideology.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).